

Badania dialektów i onomastyki
na pograniczu polsko-wschodnio-
słowiańskim
Białystok 1995

JERZY KUŹMIUK
Białystok

NAZWY NIEKTÓRYCH GRZYBÓW W GWARACH MIĘDZY BUGIEM A NARWIĄ NA BIAŁOSTOCCZYŹNIE

"Województwo białostockie jest wielojęzyczne, legitymujące się czterema językami słowiańskimi (polskim, białoruskim, białoruskim przejściowym do ukraińskiego, rosyjskim) i jednym z grupy bałtyckiej (litewskim)" — stwierdza A. Obrębska-Jabłońska¹. Każdemu z wymienionych języków odpowiada określone skupisko ludności mówiącej zróżnicowanymi wewnątrznie odmianami gwarowymi. Gwarom Białostocczyzny poświęcono wiele prac, ale badaniami nad nazwami grzybów zajmowano się tylko okazjonalnie. Barbara Bartnicka-Dąbkowska w swoim monograficznym opracowaniu *Polskie ludowe nazwy grzybów*² z terenu obecnego województwa białostockiego zebrała materiał z 11 punktów, w tym tylko z 5 miejscowości między Bugiem a Narwią. Są to następujące punkty: 147(Rajsk), 148(Białowieża), 149(Witowo), 150(Skórzec), 151(Zalesie). Zaś w *Kwestionariuszu do Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny*, w rozdziale VII - *Świat roślinny*, uwzględniono następujące nazwy grzybów: pytanie 63 grzyb prawdziwy — borowik, 66 pieprznik jadalny in. kurka, 67 rydz, 68 gąska in. zielonka, 69 surojadka, 70 muchomor, 71 purchawka, 72 opieńki, 73 maślak, 74 koźlak, 75 sitarz³.

Wymienione opracowania wymagają uzupełnień szczegółowymi,

- 1 Stwierdzenie to odnosi się do granic województwa białostockiego sprzed 1 czerwca 1975 roku. Na terenie obecnego woj. białostockiego nie występują skupiska ludności mówiącej po rosyjsku i po litewsku. Zob. *Teksty gwarowe z Białostocczyzny z komentarzem językowym*. Praca zbiorowa pod redakcją A. Obrębskiej-Jabłońskiej, Warszawa 1972, Wstęp.
- 2 B. Bartnicka-Dąbkowska, *Polskie ludowe nazwy grzybów*, Wrocław 1964.
- 3 Zob. *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny*, tom I. Pod red. S. Glinki, A. Obrębskiej-Jabłońskiej i J. Siatkowskiego, Wrocław 1980, s. 74-77.

aktualnymi materiałami. Na potrzebę szczegółowego opracowania tematu wskazuje stopniowe cofanie się gwar wschodniosłowiańskich, na miejsce których wkraczają nazwy literackie z języka polskiego, co uwidacznia się najbardziej u młodego pokolenia.

Analizowane zagadnienie omawia się na materiale zebranych w latach 1988-89 na podstawie Małego atlasu grzybów⁴. Atlas zawiera 94 barwne tablice przedstawiające 94 gatunki grzybów jadalnych i niejadalnych. Wybrano 27 tablic grzybów, które posłużyły jako kwestionariusz obrazkowy. Polskie i łacińskie nazwy podano za najnowszym opracowaniem B. Gumińskiej i W. Wojewody⁵.

Informatorami byli na ogół autochtoni w wieku 54-88 lat. W środowiskach, gdzie część mieszkańców mówi po polsku, a pozostali gwara wschodniosłowiańską, kwestionariusz odpytano w dwóch językach. W sumie kwestionariusz odpytano w 66 wsiach. W wielu miejscowościach ludność zna i zbiera tylko nieliczne gatunki, zwłaszcza te, które są najsmaczniejsze, najpospolitsze lub najbardziej w danej okolicy znane. Niektóre grzyby objęte kwestionariuszem nie wszystkim respondentom były znane, np. piestrzenica, sarniak dachówkowaty, smardz czy mleczaj wełnianka.

Celem artykułu jest przedstawienie zasobu nazw grzybów w gwarach południowej Białostoczczyzny oraz geografii tych nazw.

W gwarach wschodniosłowiańskich jak i polskich między Bugiem a Narwią na Białostoczczyźnie nazwa ogólna: grzyb — grzyby, gwarowo *gżyb* — *gżyby* (p. 1-3, 18-22, 35-36, 44-47, 49-51, 55, 57-58, 61, 65-66); *bryp*, *bryb*-*bryb'y* (p. 5-17, 23-32, 34, 38-40, 42-44, 49, 51-53, 60-62); *brjyp*, *bryb*-*brjby* (p. 33, 37, 48, 54, 56, 59, 63-65); *brjyb* — *brjyb'y* (p. 41) odnosi się przede wszystkim do borowika szlachetnego, rzadziej do pozostałych gatunków jadalnych i niejadalnych nie wyłączając nawet pasożytów (hub). Nazwa "grzyb" występuje z przymiotnikami *truŭ'oncy*, *pśi*, *sab'ačy*, *sob'ačy*, *sub'ačy*, *v'olčy*, *voučy*, *woučy*. Węższe znaczenie ma "bedłka", gw. *betka* występująca na całym badanym obszarze i jej forma pejoratywna *beta*, zapisana w punkcie 2. *Betka* to nazwa wszystkich grzybów blaszkowatych jadalnych i niejadalnych.

Zebrane nazwy grzybów zostały skonfrontowane z materiałami znajdującymi się w kartotece Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny w Pracowni Języka Białoruskiego Instytutu Słowianoznawstwa PAN⁶. Omawiam je w osobnych artykułach hasłowych.

4 *Mały atlas grzybów*. Tekst: A. Pilat. Ilustracje: O. Uśak, Warszawa 1977.

5 B. Gumińska, W. Wojewoda, *Grzyby i ich znaczenie*, Warszawa 1988.

6 Za udostępnienie mi tych materiałów gwarowych serdecznie dziękuję kierownikowi Pracowni, prof. dr hab. Michałowi Kondratiukowi.

GRZYBY JADALNE

1. Borowik szlachetny. *Boletus edulis* Bull.:Fr.

Najsmaczniejszy grzyb jadalny zbierany ze szczególnym upodobaniem. W gwarach polskich na Białostocczyźnie nazywa się go *gżyp*, *gżyp pravż'ivy*, *pravż'ivek* (p. 1-2, 18-21, 35-36, 45-50, 55, 57-59, 61,66), *bor'ou'ik* (3, 50). W gwarach wschodniosłowiańskich zaś *borou'ik* (16, 33, 48, 60, 62), *borov'yk* (51-53, 61), *barau'ik*, *bryb* (9-15, 17), *prauż'ivy bryb* (14, 25, 43), *bryp pravż'ivok* (8, 23-34, 38, 40-41, 44, 56, 63, 65), *pravż'ivy bryb* (59-60, 64), *prauđ'ivy bryb* (4-6, 8), *prauđ'ivy* (42), *prauđ'yveć* (51-52,61), *b'iety bryp* (65), *bryb* (41).

2. Czubajka kania. *Macrolepiota procera* (Scop.:Fr.) Sing.

Smaczny grzyb jadalny o parasolowatym kapeluszu i wysokim trzonie. Ma bogate nazewnictwo: *k'ańa* (p. 3, 5-6, 9-11, 13, 16, 18, 20, 23, 25-29, 35, 41-42, 46, 48, 51, 60, 63, 65), *k'urka* (15, 24-25, 33, 38, 40), *b'elka k'urka* (28-29, 31), *k'uryca* (28-29, 42), *vr'ona* (47, 49-50, 55, 57, 60-62), *vr'onka*, *vr'ońak* (45), *vor'ona* (51-53, 61), *drop* (1), *dr'opa* (5-6), *dr'opla*, *s'ova* (66), *b'oćan* (19,64), *čapla* (2), *ind'yčka* (21), *šu'ak* (9, 12, 14), *koup'ak* (32), *kułp'ak* (42), *pu'axta* (48), *čub'atka* (48, 56, 58, 66), *šaf'on* (9), *b'aran* (60), *k'ońsk'ie m'ordy* (59).

3. Gąska zielonka. *Tricholoma flavovirens* (Pers.:Fr.) Lund.et Nannf.

Smaczny grzyb jadalny, znany w gwarach badanego terenu jako *żeł'onka* (p. 2-3, 8, 18-21, 28-29, 33, 35, 40, 45-50, 55, 57, 60, 66), *zeł'uonka* (5-6, 15, 25, 31), *zeł'unka* (26, 32, 34), *zeł'onka* (16, 37-41, 59, 64), *žił'unka* (10-12, 16-17, 27, 62-63), *zyl'unka* (41-42, 51-53, 61), *żał'onka* (9, 13-14), *zyl'uonka* (23-24), *žił'onka* (65), *g'onska želona* (1), *grom'atka* (48).

4. Gąska niekształtna. *Tricholoma portentosum* (Fr.) Quéł.

Rośnie zwykle wraz z pokrewną jej zielonką. Mniej smaczna od gąski zielonej. Ze względu na kolor kapelusza nazywana bywa w gwarach południowej Białostocczyzny *żeł'onka š'iva* (p.22, 47-48, 50, 55), *żeł'onka š'ara* (35, 46), *g'onska š'iva* (47), *š'ivka* (1-2, 20-21, 45, 49, 59-60), *zeł'onka š'iva* (64), *zeł'onka s'yva* (40), *žił'onka š'iva* (65). Inna nazwa to: *podżeł'onka* (3, 18-19, 33, 57, 61-62, 66), *podżał'onka* (13-14), *podžił'unka* (63), *podzeł'uonka* (25), *podzyl'uonka* (23-24), *pudzyl'uonka* (5-6, 15), *podzeł'unka* (26, 28-29, 31-32), *podzeł'onka* (38), *podzyl'unka* (42-43, 51-53, 61), *pudzeł'onka* (15), *padżał'onka* (9), *podžił'unka* (10-12, 27).

5. Gołąbek jadalny. *Russula vesca* Fr.

Jest kilka jego odmian — grynszpanowy, słodkawy, winny, zielonawy, fioletowy. Wymienione odmiany są jadalne. Nazwy

gwarowe odnoszą się do nazwy głównej grzyba. Są to: *gou'ombek* (p. 21, 44, 49-50, 55, 62, 66), *bał'upka* (9-10, 12-13, 27), *hoł'upka* (11, 15, 25, 32-33, 38, 40-42), *hoł'ūopka* (24), *ku'aśńanka* (24), *syrai'eska* (22), *seroi'iska* (48), *śiroi'eska* (59), *seroi'atka* (19, 48, 57), *seroui'atka* (20), *sereui'aška* (38), *śeroi'eška* (60, 65), *seri'iška* (31), *seroi'aška* (50), *serui'aška* (26), *seryu'aška* (30), *śiroi'iška* (63-64), *surov'atka* (47), *syruj'aška*, *syrouj'aška* (51-53, 61), *syroi'iška* (23, 37), *syroi'eška* (4-8), *syrai'eška* (9, 13, 28-29), *syrai'aška* (14), *syroi'itka* (16), *syńop'urka* (40).

6. Koźlarz babka. *Leccinum scabrum* (Bull.:Fr.) S.F.Gray.

Jadalny grzyb z rodziny borowikowatych, nazywany bywa grzybem brzozowym. Nazwy gwarowe to: *k'oźlak* (p. 1-3, 19-21, 35, 45-47, 50, 59, 62, 66), *k'oźol* (20), *k'ozak* (49, 55), *k'oźak* (18, 44, 60), *koźlak* (16, 23-25, 33-34, 40, 44, 50, 54, 60-61, 63-65), *koźlak* (14, 39, 63-64), *koźak* (38), *koźluk* (31), *kuź'ek*, *kuź'ak* (51-53, 61), *pod-, pudber'oźnik* (4-6, 9, 15, 34, 37), *podber'uźnik* (30), *pudber'oznyk* (31), *paxl'uk* (30), *paxn'uk* (32, 40-41), *puxn'ek* (42-43), *b'apka* (9-15, 17, 26-29, 60, 62), *żyd'ok* (53, 61), *babn'uk* (39, 53).

7. Koźlarz czerwony. *Leccinum rufum* (Schaeff.) Kreisel

Smaczny grzyb jadalny. Ze względu na kolor kapelusza ma nazwy: *kr'aśniak* (p. 35, 63), *kr'aśniak* (59), *kr'aśniuk* (55), *kr'aśniuk* (9-17, 23-24, 27, 32-34, 38, 41, 51-54, 61-62), *krasnoboł'ovec* (25, 31, 40, 60), *krasnoboł'ūovec* (24), *červonogu'ovec* (1-3, 18, 21-22, 45), *červonoł'ep'ec* (46-47, 49-50, 57, 66), *červonoł'epok* (64-65), *červono-bał'ovik* (28-29), *červonoboł'ovec* (33, 64-65), *červonoboł'ūovec* (5-7), *čyrvonoboł'ūovec* (23), *čyrvonoboł'ovec* (42-43), *k'oźlak červ'ony* (49), *ś'inec* (20), *kov'al* (62), a ze względu na drzewo, pod którym rośnie to: *podber'uznik* (26), *podos'ovec* (19), *asaú'ik* (9-10).

8. Maślak zwyczajny. *Suillus luteus* (L.) S.F.Gray

Doskonały grzyb jadalny o śluzowato-mazistym kapeluszu. Nazwy jego to: *m'aślak* (p. 3, 18, 21, 35-36, 45, 47-49, 57, 65-66), *m'aśluk* (19-20, 46, 50, 55, 62), *maśluk* (4, 9-17, 22-29, 32-34, 37-38, 41-42, 51-52, 54, 59-60, 63-65), *maśluk* (5-7, 31, 40, 43-44, 50, 53, 61), *p'empek* (1-2, 20), *śl'imak* (20, 57, 62).

9. Maślak sitarz. *Suillus bovinus* (L.:Fr.) O.Kuntze

Grzyb jadalny drugorzędnej jakości, smakowo gorszy od maślaka zwyczajnego. W gwarach między Bugiem a Narwią na Białostoc-

7 Nazwa *bagniuk*, *babniuk* 'grzyb z rzędu borowikowatych' używana jest na oznaczenie kilku gatunków grzybów, na co zwraca także uwagę *Słownik gwar polskich*, pod red. M. Karasia, tom I, zes. 2-3, Wrocław 1981, s. 272 *bagniuk*, *babniuk* to: a) maślak sitarz, b) koźlarz, c) koźlarz czerwony, d) grzyb bliżej nie określony.

czyżnie znany jest jako *š'itak* (p. 1, 3, 19,-21, 35, 45-50, 59-62, 64-65), *š'itek* (2, 18, 57), *š'itaž* (55), *šit'ak* (31), *šit'ar* (5-7), *šit'arník* (33), *š'ytnyk* (39-40, 51-53, 61), *š'ytník* (63), *raš'otník* (9-11, 13-14), *raš'utník* (12), *reš'otník* (8, 28-29), *reš'otník* (15-16, 25), *reš'otnyk* (30, 37, 43), *reš'utník* (26, 32), *reš'utnyk* (31, 38), *ryš'atník* (41), *ryš'utník* (5-7), *bań'uk* (11-12, 14, 25).

10. Mleczaj rydz. *Lactarius deliciosus* (L.) S.F.Gray

Wysoko ceniony grzyb jadalny z rodziny mleczaj o pomarańczowym soku mlecznym. Rydz jest jednym z najsmaczniejszych grzybów jadalnych. Jego nazwy to: *ryż* (p. 1-4, 11, 18, 20-22, 35, 45-46, 49-53, 55-56, 61, 63, 66), *ryc*, *r'yce* (19, 48, 64), *r'yżyk* (5-10, 12, 14-15, 17, 24, 26-32, 34, 37, 39-43, 61-62), *ryż'ok* (13, 16, 25, 44, 50, 53, 60, 65), *r'yška* (23, 38), *ryž'ok* (48, 56, 59), *říž'ok* (63-64), *r'ížyk* (33, 54), *m'lečaji* (1).

11. Opieńka miodowa. *Armillariella mellea* (Vahl.:Fr.) P.Karst.

Jadalny grzyb z rodziny bedelkowatych o miodowo-brązowym kapeluszu. Nazwy w formie pluralia tantum pochodzą od miejsca występowania, a więc: *op'eńki* (p. 1-8, 15-21, 23-26, 31-33, 35, 40-41, 45-46, 48-50, 55, 57, 59-60, 64-66), *op'eńki* (24-25, 30, 37-40, 43-44), *op'eńky* (41, 53), *ap'eńki* (9-14, 27-29), *up'eńki* (42, 51-53, 61-63), *poser'uški* (59).

12. Pieczarka lśniaca. *Agaricus silvaticus* Schaeff.

Doskonały grzyb jadalny. Może być hodowana sztucznie w pieczarkarniach, tzw. pieczarka dwuzarodnikowa (*Agaricus hortensis*). Nazwy gwarowe to: *peč'arka* (p. 1-6, 10-11, 13-14, 16-17, 19-21, 28-29, 35, 45, 47, 49-53, 55, 57, 60-63, 66), *peč'urka* (9), *peč'arka*, *pec'arka* (22, 46, 48, 56, 59, 65), *peč'arka* (64-65), *puč'arka* (60), *hnoi'anka* (5-8, 16, 24-27, 33, 38, 41), *hnoi'afka* (23, 25, 31-32, 40), *hnuoi'anka* (15), *hnuj'ufka* (42), *pl'eśnak* (18), *b'auka* (57).

13. Pieprznik jadalny. *Cantharellus cibarius* Fr.

Należy do grzybów najliczniej występujących w lasach Białostoczczyzny. Smaczny grzyb jadalny. Nazywany jest różnie: *g'onska* (p. 1-2, 18-21, 35, 44-50, 55, 57, 59, 60-61, 64-66), *k'urka* (3, 8, 16, 48, 51, 55, 63), *k'uročka* (25), *pl'iska*, *plisk'i* (4-17, 22-34, 37-44, 50, 52-53, 61-62), *žydoŭka*, *žydoŭk'i* (31, 44), *žid'ovočka* (25), *lišička* (28-29, 60), *žolt'uxa* (3), *zult'uxa*, *zult'uska* (48).

14. Podgrzybek brunatny. *Xerocomus badius* (Fr.) Kühn.ex Gilb.

Dobry grzyb jadalny, zbierany tylko przez niektórych mieszkańców wsi i nazywany: *podgżybek* (p. 2-3, 35, 45-47, 50, 55, 57, 61-62, 66), *pudgżybek* (48), *puugżybek*, *puuprawżyvek* (1), *podgżybufka* (19), *podbr'ybok* (4-7, 11, 25-26, 28-29, 33, 41-42), *pudbr'ybok* (51-53, 61), *podbr'ybeń* (15, 60, 63-65), *padbr'ybník* (12), *padbr'ybok*,

padbr'ybčyk (10, 14, 27), *puōdbr'ybok* (23-24), *podd'ombek* (18), *śiń'ak* (31), *śińec* (18, 48-49), *hryb'ova m'atka* (9).

15. Podgrzybek zajacek. *Xerocomus subtomentosus* (L.:Fr.) Quél.

Smaczny grzyb jadalny. Podobnie jak podgrzybek brunatny nazywany bywa również *podgż'ybkem* (p. 50). Inne nazwy to: *zai'onček* (1-2, 18, 35, 45-47, 49, 55, 57), *zai'oncek*, *zaič'uk* (48, 56), *zaič'uk* (12, 28-29, 31, 41), *z'ajonc* (20), *zai'enčy gžyp* (3, 66), *z'aičy hryb*, *hryb* (5-6, 9-16, 23-25, 32-33, 38, 40-42, 51-53).

16. Sarniak dachówkowaty. *Sarcodon imbricatus* (L.:Fr.) P.Karst.

Grzyb jadalny, mało znany. Kapelusz pokryty jasnobrunatnymi łuskami. Pod kapeluszem kolczaste wyrostki przypominające krowi język. Nazwy w formie pluralia tantum: *kr'ové m'ordy* (49), *vaľovyie iazyk'i* (9-10), *voľovy iazyk'i* (5-6, 8), *kor'oviačy iazyk'i* (51-53), *č'yže* (19).

17. Smardz jadalny. *Morchella esculenta* Pers.

Smaczny grzyb, bywa mylony z trującą piestrzenicą. Na Białostocczyźnie występuje dość rzadko. W gwarach znany jako *gžyb mai'ovy* (p. 21), *mai'ufka* (45), *smarż* (1-2, 18, 35, 49, 57, 66), *smarż* (3, 24, 63), *sm'arza* (19-20), *smoršč*, *smorščk'a* (4-6, 23, 25-26, 28-29, 32-33), *smoršč'ok* (15, 41), *smaršč'ok* (9-14), *morf'anka* (48, 55), *koż'uški* (65), *p'ańska betka* (15).

18. Twardzioszek przydrożny. *Marasmius oreades* (Bolt.ex Fr.) Fr.

Drobne grzybki rosnące przy różnych drogach, nawet polnych. Smaczny grzyb jadalny ale nie zbierany przez mieszkańców południowej Białostocczyzny. Zaliczany do grupy grzybów tzw. *grzyby psie*, *psiuki* i dlatego tylko nieliczni znają jego nazwy. A więc *var'uški* (p. 5-6), *poser'uški* (33), *podorożniki* (63).

GRZYBY NIEJADALNE

1. Borowik ponury. *Boletus luridus* Schaeff.: Fr.

Grzyb niejadalny o właściwościach trujących. Jego cechą charakterystyczną jest to, że gdy się go dotknie, sinieje. Nazwy gwarowe to: *gžyp ś'iny* (p. 2), *śiń'ak* (1, 3, 21, 35, 55, 57, 61, 63-64, 66), *śińec* (19, 45-46, 49-50, 60), *śińi hryb* (12, 65), *śiń'ak* (4-6, 9-10, 15, 23-24, 28-29, 32, 48), *śiń'uk* (33), *śiń'ica* (9), *syn'ak* (40-42), *babn'uk* (11).

2. Borowik szatański. *Boletus satanas* Lenz

Grzyb trujący o bardzo gorzkim smaku. Znany jest pod nazwą: *ś'atan* (p. 1-3, 20-21, 35, 46, 49-50), 5-6, 25, 42, 60-61), *sať'an* (48), *durn'yi hryb* (24, 33, 40, 51-53, 55), *k'epški hryb* (65), *voľčy hryb* (9-12, 14), *č'ortuf hryb* (25, 28-29, 63-64), *ps'ukac* (46), *hurč'ak* (23), *d'ablik* (45).

3. Krowiak podwinięty. *Paxillus involutus* (Batsch: Fr.) Fr.

Grzyb małowartościowy, nie zaleca się go zbierać. Znany jest jako *olś'ufka* (p. 1-3, 18-19, 35, 45-47, 49-50, 55, 57), *olx'ufka* (60, 64-65), *olx'ouka* (23), *olx'ofka* (33), *ols'ufka* (48, 59, 65), *alx'ouka* (11), *als'ouka* (27-29), *als'anka* (9-10, 12-14), *vulx'ufka* (31-32), *pod-olś'ufka* (20-21, 60), *pudd'ubeń* (51-53, 61), *podd'ubńica* (41), *kor'ouka* (23), *kor'oviały bryb* (16), *kab'yłńica* (15, 25-26), *kob'yłoxa* (5-6, 24).

4. Maślanka wiązkowa. *Hypholoma fasciculare* (Huds.: Fr.) Kummer

Odmiana opieńki miodowej. Grzyb lekko trujący, ma wybitnie gorzki smak. Powszechnie nazywana jest dziką opieńką. Ubogie nazewnictwo gwarowe w formie pluralia tantum: *kuz'ync'i* (p. 53, 61), *brom'atki* (33).

5. Mleczaj wełnianka. *Lactarius torminosus* (Schaeff.: Fr.) S.F.Gray

Grzyb szkodliwy dla zdrowia, lekko trujący. Kapelusz początkowo włóknisty, później filcowaty na brzegach. Wydziela białe mleczko o silnie piekącym smaku. Grzyb rzadko występujący na Białostocczyźnie. W gwarach nazywany: *pśi ryz* (p. 36, 46-47, 49-50), *fałs'yvy ryz*, *r'yżyk* (51-53, 61), *v'ovńanka* (17, 33), *voln'uska*, *vuln'uska* (56, 59).

6. Muchomor. *Amanita*, czerwony — *muscaria* (L.:Fr.) Pers., plamisty — *pantherina* (D.C.: Fr.) Kbrh., sromotnikowy — *phalloides* (Fr.) Link

Jeden z najbardziej znanych grzybów pospolicie rosnących. Śmiertelnie trującym jest muchomor sromotnikowy. Muchomor czerwony od wieków używany był do trucia much. Ma jedną nazwę i kilka jej wariantów, a mianowicie: *mux'omur* (p. 1-3, 18, 21-22, 35-36, 45-46), *mux'omor* (19-20, 50, 55, 57-58, 66), *muxam'or* (10, 12, 27, 40-41), *muxam'ora* (9, 11, 13-15, 28-29, 60), *muxom'ora* (5-6, 24, 32, 43, 51-52, 61), *maxom'ora* (44, 50, 53, 59, 64-65), *muxom'or* (4, 8, 16, 23, 26, 30-31, 39-42, 48-49), *m'uxarka* (16), *moxam'ora* (7, 38, 62-63), *moxom'ora* (25, 33), *baxam'ora* (37).

7. Piestrzenica kasztanowata. *Gyromitra esculenta* (Pers.: Fr.) Fr.

Grzyb śmiertelnie trujący. Pojawia się w kwietniu i maju. Kapelusz ma brązowy, pofałdowany, mylona bywa ze smardzem. W wielu miejscowościach grzyb nieznany. Nazwy gwarowe to: *p'estśeńica* (p. 18, 35, 50), *piastr'ańica* (9), *pestr'ańica* (28-29), *gżyb mai'ovy* (47-48, 66), *b'abe uśy* (49), *'ofnal* (62), *'oxnal* (45, 60), *uxn'al* (53, 61), *ux'ač* (33, 40-42), *boč'anka* (60).

8. Purchawka chropowata. *Lycoperdon perlatum* Pers.: Pers.

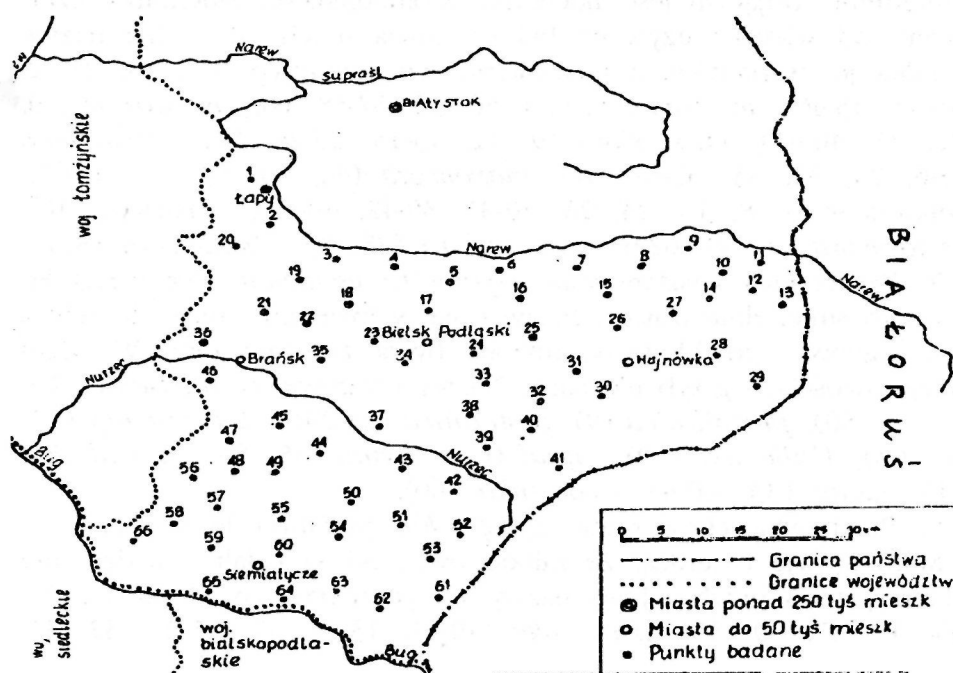
Mikologowie twierdzą, że młode owocniki są jadalne. Ludzie nie zbierają tego grzyba. Jego nazwy to: *purx'avka* (p. 3, 20-21, 24, 35, 45, 47, 49, 55), *p'urxvatka* (10-11, 13-14, 17, 25-27, 32, 37,

41, 43, 51-53, 61), *p'urfatka* (62), *p'urxauka* (9, 12, 33), *p'urxafka* (42, 60), *purx'ava* (46), *p'uxauka* (39), *p'urxouka* (29), *p'urxac* (48, 56), *p'orxvatka* (8, 15, 31, 40), *p'orxvatka* (16, 25, 28, 30), *p'orxafka* (59, 63-65), *p'yxauka* (5-6), *p'yxauka* (24), *bźźux* (1-2, 18-19, 48), *bźźuška* (60), *dymńica* (57), *śm'erżel* (50), *koński v'yperdok* (44, 50-51).

9. Włóknouszek ukośny. *Inonotus obliquus* (Pers.: Fr.) Pil.

Grzyb pasożytniczy rosnący na brzozie (huba brzozowa). Ze sproszkowanego owocnika sporządza się wyciągi stosowane od dawna w medycynie ludowej, a także we współczesnym ziołolecznictwie. Brak zróżnicowania w zakresie nazw gwarowych. Powszechną nazwą jest *h'uba*, w gwarach wschodniosłowiańskich: *h'ubka*, *n'arośła*, w gwarach polskich *pńak*, *gżyb nadżevny*. Wyszuszony włóknouszek w gwarach wschodniosłowiańskich bywa nazywany *čyr*, *čir*.

Na badanym terenie zebrano 128 różnych nazw dla 27 gatunków grzybów oraz 325 ich wariantów zróżnicowanych fonetycznie i morfologicznie. Największe zróżnicowanie wykazuje czubajka kania — 15, koźlarz czerwony — 9 i borowik szatański — 8 nazw. Najuboższe zaś — opieńka miodowa — 2 i muchomor — 2 nazwy. Mam nadzieję, że niniejsze opracowanie w znacznym stopniu wzbogaci słownictwo gwarowe w zakresie nazw grzybów.



Wykaz badanych miejscowości oznaczonych na mapie numerami
(Cyfry w nawiasie oznaczają numery tych samych punktów w Atlasie gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny)

- | | |
|------------------------|--------------------------|
| 1. Płonka Kościelna | 34. Dubiażyn |
| 2. Gąsówka | 35. Kalnica |
| 3. Samułki Duże | 36. Domanowo |
| 4. Plutycze | 37. Dubno (95) |
| 5. Chraboły (77) | 38. Malenniki (94) |
| 6. Ploski | 39. Suchowolce (98) |
| 7. Gradoczno | 40. Grabowiec (96) |
| 8. Makówka (73) | 41. Policzna (100) |
| 9. Eliaszuki | 42. Dasze |
| 10. Lewkowo Stare (74) | 43. Śnieżki (99) |
| 11. Siemianówka (75) | 44. Andryjanki (97) |
| 12. Mikłaszewo | 45. Holonki |
| 13. Masiewo (81) | 46. Rudka |
| 14. Narewka (80) | 47. Koryciny |
| 15. Łosinka (79) | 48. Czarna Cerkiewna |
| 16. Klejniki (78) | 49. Dziadkowice |
| 17. Proniewicze (84) | 50. Pakaniewo (101) |
| 18. Wyszki | 51. Milejczyce |
| 19. Falki | 52. Rogacze |
| 20. Poświętne | 53. Tymianka (106) |
| 21. Świrydy | 54. Moszczona Pańska |
| 22. Malesze (82) | 55. Wiercień |
| 23. Augustowo | 56. Makarki |
| 24. Hołody (88) | 57. Stadniki |
| 25. Czyże (85) | 58. Ostrożany |
| 26. Nowosady | 59. Cecele (103) |
| 27. Skupowo | 60. Baciki Średnie (104) |
| 28. Teremiski (89) | 61. Tokary (110) |
| 29. Białowieża (92) | 62. Mętna (109) |
| 30. Orzeszkowo (93) | 63. Radziwiłłówka |
| 31. Mochnate (91) | 64. Turna Duża |
| 32. Dubicze Cerkiewne | 65. Klekotowo |
| 33. Orla (90) | 66. Śledzianów |

Ежи Кузьмюк

НАЗВАНИЯ НЕКОТОРЫХ ГРИБОВ В ГОВОРАХ МЕЖДУ РЕКОЙ БУГ И НАРЕВОМ НА БЕЛОСТОЧЧИНЕ

Резюме

В статье представлены диалектные названия 27 грибов (18 съедобных и 9 несъедобных) известных жителям южной части Белостокского воеводства, то есть между рекой Буг и Наревом. Указаны фонетические и словообразовательные варианты названий отдельных грибов а также ареалы их распространения. В большинстве это названия восточнославянского происхождения — белорусского или украинского, но многие названия относятся к польскому языку и содержат черты мазовецких говоров, особенно названия из окрестностей города Семятичи. Исследуемая территория и ареалы распространения некоторых названий грибов представлены на карте.